

I. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА. ПЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 35.075:323.21

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.007

Самофалов Л. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Стрижак А. П.,

слухач 466-ої навчальної групи, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ТИПІВ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В ПОГЛЯДАХ М. ВЕБЕРА

У статті розглянуто основні проблеми визначення поняття «легітимності влади». Висвітлено основні позиції теорії М. Вебера стосовно легітимності влади. Визначено специфіку цього інституту. На основі аналізу поглядів М. Вебера сформовано авторське розуміння поняття легітимності влади. Під час дослідження основних положень теорії М. Вебера визначено три можливих типи легітимності (домінування) залежно від їх джерел.

Ключові слова: влада, державна влада, легітимність, теорія легітимності влади, тип легітимності влади.

Постановка проблеми. Проблема легітимності політичної влади є однією з найбільш практично орієнтованих у сучасній політичній науці і конкретних щодо політичної ситуації, історії, менталітету і традицій певного суспільства. Не існує універсальних концепцій, і кожен дослідник може сприяти розвитку цієї глобальної, актуальної і важливої проблеми створення, підтримання належного рівня життєдіяльності держави, суспільства і можливостей самореалізації особистості.

Формування класичного напрямку у вивченні проблем легітимності політичної влади як суб'єкта наукового інтересу пов'язане з творчістю М. Вебера, який один з перших звернувся до цієї теми у своїх роботах і сприяв актуалізації вивчення легітимності влади. Його теорія заповнювала науковий вакуум, що тривалий час існував у системі політичних наук і теорій у контексті теорій влади,

відносин влади, відносин суспільства і державних інститутів, причин виникнення і руйнування державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем легітимності в контексті його джерел не обмежується дослідженнями М. Вебера, серед інших дослідників можна виділити, таких як: Д. Істон, М. Доган, Д. Хельд, Т. Лакман, П. Бергер, Р. Ферраро, Ж.-Л. Шабо та інші, які в різні часи досліджували проблеми легітимності та легалізації влади, типи легітимації влади та особливості політичних систем.

Метою статті є аналіз механізму реалізації легітимності влади в класичній теорії М. Вебера.

Виклад основного матеріалу. У самому широкому сенсі влада завжди є вольовими відносинами: особистості до себе (влада над собою), між індивідами, групами, класами в суспільстві, між громадянином і державою, між чиновником і підлеглими, між державами. Вона реалізується у сфері особистої та соціальної діяльності – політичної, економічної, правової.

Сутність влади – вольові відносини (контроль / домінування / підпорядкування). Уряд припускає верховенство, монопольне право суб'єкта приймати рішення («авторитетні рішення»), обов'язкові і значущі для об'єкта, і здатність забезпечити виконання зобов'язань, тобто контролювати об'єкт. Суспільство об'єктивно потребує влади. Вона виступає проти анархії, перешкоджає руйнівним діям, небезпечним для всього суспільного організму. Авторитет, право, насильство – засоби, за допомогою яких уряд має здатність здійснювати свою волю, має певний вплив на діяльність і поведінку людей [1].

Влада – це здатність певних соціальних суб'єктів (колективу, людей, сім'ї чи індивіда) приймати рішення, які є обов'язковими для здійснення влади, використовуючи різні методи і засоби для цього.

Державна влада – це спосіб управління суспільством, для якого характерним є вияв особливого апарату примусу (авторитету сили).

Державна влада:

– є авторитетом для громадськості (офіційно керує справами всього суспільства в цілому) і політичним, тобто регулює відно-

сини між великими і малими соціальними групами і, будучи порівняно ізольованими від суспільства (соціально неоднорідними в умовах класи, етнічні групи, нації, національні меншини тощо), спрямовує їх в інтересах тієї частини, більш-менш, яка захопила цю владу (слугує інструментом реалізації волі політичної влади);

- є суверенною владою, тобто у сфері державних справ вона має верховенство права, незалежність щодо будь-якої іншої влади як усередині держави, так і за її межами;

- здійснюється на постійній основі спеціальним апаратом влади;

- має монопольне право на застосування примусу на своїй території (державна територія);

- має монопольне право оподатковувати окремих осіб у державі (для формування бюджету – скарбниці держави);

- стосується всіх осіб (фізичних, юридичних), які перебувають у державі (винятки: наприклад, іноземні дипломати);

- видає нормативні акти [2].

Державна влада і держава не можна ототожнювати, це не те ж саме (в літературі термін «державна влада» іноді використовується як синонім «держави»). Державна влада – це спосіб управління суспільством, а держава – це спосіб (форма) організації суспільства. Державна влада є атрибутивною рисою держави, її необхідним елементом як системної освіти, оскільки основні риси державно-організованого суспільства (держави): державна влада (адміністративна основа держави), державний народ (соціальна основа розвитку); державна територія (матеріальна основа держави) [2]. Держава є організацією суспільства в цілому, керованою спеціальним апаратом влади, який поширюється на все населення країни і її території.

Термін «легітимність» належить до найпоширеніших і суперечливих категорій у суспільних і гуманітарних науках, і не тільки. Таким чином, Е. Бистрицький зауважує, що концепція легітимності дуже часто використовується в суспільстві урядом для оцінки та коментування дій представників влади, коли вирішують питання, чи є відповідність їхніх дій до законів і Конституції [3, с. 49]. Крім того, ця концепція використовується надмірно, коли вважається, що майже все, що приймається в

суспільному житті, має характеристику легітимності або має бути законним, щоб бути прийнятим.

Корінь слова «легітимність» вперше зустрічається в латинській мові (*legalis* – узаконений, законний, правовий, повноправний (легальний); *legalitas* (законний (легалізація); *legitimation* (узаконення); *legitime* (за законом, законно, на законних підставах); *legitimus* (законний, чинний (легітимний) [4, с. 300–301].

Термін «легітимність» відрізняється від терміна «законність» у тому сенсі, що «законність» просто означає «дотримання закону», а «легітимність» означає обґрунтування певних норм, інститутів або претензій до влади.

Сам термін «*legitimus*», а також термін «*legalis*», як зазначає А. Баумейстер, вперше знайдений у римському праві як юриспруденція *terminus technicus*. Обидва терміни походять від латинського *lex* і позначають відповідність закону. Римські юристи говорять про «законність опіки» або «легітимність спадщини» (*legitima hereditas*) [5, с. 22].

Слід розрізнити «легітимність державної влади» та «легальність державної влади». Останнє визначення охоплює тільки відповідність державної влади чинним законам та процедурам, що їх передбачають, а легітимність – це, перш за все, ставлення суспільства до державної влади. У процесі легітимності держава сприймає державу та її дії [6, с. 21]. Водночас слід підкреслити, що, безумовно, рішення, прийняті в демократичному суспільстві, зазвичай сприймаються як адекватні і справедливі, але є й такі, які здійснюються в інтересах суспільства і заради громадського блага.

Поняття «легітимність» і «легальність» не слід ототожнювати. Ці поняття подібні, але не ідентичні. Перший з них оціночний, другий юридичний і етично нейтральний. Однак слід зазначити, що легітимність державної влади, крім визнання її населенням, явно характеризується законністю, що є частиною легітимності і є її юридичним вираженням. Реальна легалізація державної влади, а не псевдолегалізація, може існувати лише в демократичній державі. Законодавча легалізація в умовах авторитарних і тоталітарних режимів може здійснюватися зовнішньо демократичним шляхом, законодавство може містити демократичні положення, встановлювати широкий спектр соціально-еко-

номічних прав, але, враховуючи реальну реальність, буде звільнено. Державна влада повинна бути побудована і функціонувати у світлі легітимності та законності, властивих її особливостям для держави демократичної орієнтації [7, с. 20–23].

Термін «легітимність» іноді перекладається з французької як «законність» або «узаконенність». Такий переклад не зовсім точний. Законність, що розуміється як чинна відповідно до закону, відображена в категорії «законності». Поняття такої легітимності має оціночний, етичний і політичний характер, законність – формально правова і етично нейтральна [8, с. 22]. Отже, державна влада, навіть не популярна, зазвичай легальна. Водночас, це може бути нелегітимним, тобто не сприйматися людьми, видавати закони на власний розсуд і використовувати їх як інструмент організованого насильства, домогтися свавілля і беззаконня

Отже, легальність державної влади фіксує лише відповідність державної влади наявним законам і процедурам, що їх передбачають, а легітимність – це, перш за все, ставлення суспільства до державної влади.

Сучасна система політико-політичних, суспільно-політичних відносин є відображенням історичного, політичного, управлінського досвіду, набутого суспільством, державно-управлінськими установами протягом тривалого часу історичного розвитку та вдосконалення різних методів, технологій і процедур. Незважаючи на різноманітність, неоднозначність і часткову наукову невизначеність самого поняття «легітимність політичної влади», у свідомості конкретної людини вона посідає повністю зрозуміле місце і певну роль.

У своєму дослідженні Вебер виділив три можливих типи легітимності (домінування) залежно від його джерел. Розглянемо їх.

Традиційна легітимність. Її джерелом є певна традиція, колись був створений чий-небудь порядок. Типи традиційної влади: геронтократія (влада старійшин); патріархальна (влада племінних вождів); родовий (влада монарха, яка може бути благословенна релігійними нормами); султанізм, де традиція є застосуванням насильства, а влада владика звільняється від традиційних обмежень (древні східні деспоти); влада государя над феодалами, васалами, які домінували в середньовічній епоху, і в

сучасному суспільстві виявляється в таких явищах, як вірність присязі, кодекс честі та інші.

Харизматична легітимність має джерело харизми (від грецької харизми – божественної благодаті) і ґрунтується на вірі в особистісні якості лідера, який приписує надзвичайні особисті якості: мудрість, святість, героїзм. Харизматична легітимність ґрунтується на емоційному заряді, на неправильній довірі вождя. Релігійні пророки, революційні і тоталітарні лідери мають таку владу. Харизматичними лідерами М. Вебер вважав Христа, Будду, Мухаммеда, Наполеона та інших.

Правова (раціональна) легітимність має своїм джерелом раціонально встановлені правила, норми (закони). Правова легітимність базується на раціонально-бюрократичному типі управління і на компетенції, наявності спеціальної освіти, реалізації управлінської діяльності відповідно до встановлених правил.

У країнах з домінуванням демократичних принципів управління це головний тип легітимності. В основі цього виду легітимації лежать правові норми, традиції формування і діяльності влади, які є обов'язковими як для суспільства, так і для влади [9, с. 47–48].

Головний внесок М. Вебера у вивченні політичних форм і режимів легітимності можна представити в чотирьох напрямках.

По-перше, Вебер є автором теорії легітимності влади, яка завдяки своїй універсальності дозволяє розуміти не тільки сучасний стан, але і всі форми відносин між владою і суспільством.

Другим важливим досягненням Вебера було розвиток типів політичного керівництва, що виникає в стабільних і мінливих суспільствах. Виходячи з його концепції легітимності і політичного панування, М. Вебер відповідно розрізняв типи лідерства: раціональні, традиційні і харизматичні. Кожен з них характеризувався власним стилем поведінки, використанням засобів управління, кожен з яких спирався на конкретний адміністративний персонал і соціальні верстви. Принципово важливим є виділення М. Вебером лідерства харизматичної композиції, яка виникає в умовах соціальної та політичної нестабільності.

Третім напрямком діяльності М. Вебера є аналіз соціальної основи політичної стабільності та нестабільності. На основі цієї категорії М. Вебер розробив набагато складнішу, багатоваріантну сис-

тему соціальної стратифікації, ніж клас. Особи, на думку М. Вебера, прагнуть встановити в суспільстві свої позиції, зміцнити свій соціальний статус. У тих випадках, коли така консолідація пов'язана з реалізацією економічних інтересів, як у економічно розвинених суспільствах, формуються класові інтереси. Однак свідомість індивідів не може бути безпосередньо пов'язана з класовими цінностями. Люди часто сприймають себе як частину не стільки класу, скільки етнічної, племінної або релігійної спільноти.

Четвертим напрямком досліджень М. Вебера є аналіз політичного процесу як загрози переродження демократії в диктатуру. Особливою небезпекою в цьому плані є бюрократія, яка має експертні знання і тому має унікальну можливість сконцентрувати владу в своїх руках. Для того, щоб обмежити владу бюрократії та підтримувати соціальну систему демократичною, стабільною, М. Вебер формулює концепцію демократичного типу «лідера плебіситу», завданням якого, по-перше, є забезпечення контролю за діями адміністративної бюрократії, що перешкоджає її прийняттю політики, і, по-друге, забезпечення суспільства конкурентним відбором політичних лідерів [10, с. 64]. Отже, вирішення цих завдань можливе лише за умови, що харизматична влада лідера протиставляється владі бюрократії. Лише таке поєднання раціонально-правової сили, персоніфікацією якої є бюрократія, і влада харизматичної особи, заснованої на ірраціональній вірі має у її надзвичайних якостях, може, на думку Вебера, забезпечити необхідну стабільність і процвітання суспільству.

Висновки. Отже, легітимність, на думку М. Вебера, означає визнання влади, її законності і виступає гарантом стабільності наявних у суспільстві структур і процедур. Легітимність є центральним елементом явища, яке Вебер назвав «політичним домінуванням», що передбачає такий соціальний порядок, де накази упорядковуються і виконуються. Однак виконання наказів, на думку Вебера, може бути досягнуто не тільки застосуванням сили. Головне, що будь-яка влада діє в рамках певних соціально розвинених норм і правил співіснування і базується на цих нормах у своїй діяльності. Якщо правила визнаються більшістю в суспільстві, можна бути впевненим, що державна влада має достатньо міцний фундамент, має легітимну основу для своїх дій.

Легітимність влади може розглядатися як один з найважливіших ресурсів, що дозволяє значно менше обмежуватися у своїх діях. Така свобода дій дає владі певний вибір: використовувати наявну владу, реалізувати тільки свої власні інтереси, які суперечать громадськості, або здійснювати соціально-економічний розвиток на благо суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Поняття влади. Співвідношення політичної та державної влади, державної влади і держави. URL: <https://www.vuzlib.su/beta3/html/1/11993/12015/>.

2. Державна влада – поняття, ознаки, співвідношення державної влади й держави. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tgp/024.php>.

3. Бистрицький Є. Легітимність як дієве філософське поняття. *Філософська думка*. 2009. № 5. С. 49–59.

4. Скорина Л. П., Чуракова Л. П. Латинська мова для юристів: підручник. 2-ге вид., виправл. і доповн. Київ: Атіка, 2006. 416 с.

5. Жаровська І. М. Легітимність державної влади у демократичній державі. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 20–23.

6. Матвеев С. Легітимність і легальність як ознаки державної влади. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 20–23.

7. Жаровська І. М. Генезис принципу легітимності державної влади та проблеми його впровадження у сучасному суспільстві. *Європейські перспективи*. 2012. № 4. С. 19–23.

8. Баумайстер А. Апорії модерної теорії легітимності. *Філософська думка*. 2009. № 5. С. 22–33.

9. Санистебан Л. Политические системы и легитимность. *Диалог*. 1993. № 4. С. 45–49.

10. Цыганков А. П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика: учеб. пособие. Москва: Интерпракс, 1995. 295 с.

Samofalov L., Stryzhak A.

CHARACTERISTICS OF MAIN TYPES OF POWER LEGITIMACY IN VIEWS OF M. WEBER

The main problems of the concept definition of "legitimacy of power" are considered in the article. The main points of M. Weber's theory regarding the legitimacy of power are also highlighted in the article. The specifics of this institute are determined. Based on the analysis of M. Weber's views, the author's understanding of the concept of power legitimacy was formed. By exploring the basic persuasions of Weber's theory, there are identified three possible types of legitimacy (domination), depending on their sources.

The problem of power legitimacy is emphasized to be one of the most practically oriented one in modern political science and specific to the political situation, history, mentality and traditions of a certain society. There are no universal concepts, so any researcher can contribute to the development of this global, actual and important problem of creating and maintaining the proper level of a state's vitality, society and opportunities for individual self-realization.

Legitimacy is a central element of the phenomenon that Weber called "political domination", which envisages such a social order which are ordered and executed. However, the execution of orders, according to Weber, can be achieved not only with the use of force. The main thing is that any government operates within the framework of certain socially developed laws and rules of coexistence and is based on these norms in its activity. If the rules are recognized by the majority in society, one can be sure that the state government has a solid foundation, a legitimate basis for its actions. Power legitimacy can be seen as one of the most important resources, allowing much less restriction in their actions. Such freedom of action gives the government a choice: to use existing power, to realize only their own interests that are contrary to the public, or to carry out socio-economic development for the society's benefit as a whole.

Key words: power, state power, legitimacy, theory of power legitimacy, type of power legitimacy.

References

1. *The concept of power. The correlation of political and state power, state power and state*, available at: <https://www.vuzlib.su/beta3/html/1/11993/12015/> (last accessed: 01.08.2019).

2. *State power - concepts, signs, correlation of state power and state*, available at: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tgp/024.php> (last accessed: 01.08.2019).

3. Bystrytskyi, Ye. (2009), "Legitimation as an effective philosophical concept", *Philosophical thought*, № 5, pp. 49–59.

4. Skoryna, L. P., Churakova, L. P. (2006), *Latin for Lawyers*, Atika, Kyiv.

5. Zharovska, I. M. (2009), "Legitimacy of state power in a democratic state", *University Research Notes*, № 3, pp. 20–23.

6. Matveev, S. (2014), "Legitimacy and legality as signs of state power", *Legal Bulletin*, № 3, pp. 20–23.

7. Zharovska, I. M. (2012), "The genesis of the principle of legitimacy of state power and the problem of its implementation in modern society", *European perspectives*, № 4, pp. 19–23.

8. Baumaister, A. (1993), "Aporia of the modern theory of legitimation", *Philosophical thought*, № 5, pp. 22–33.

9. Sanisteban, L. (1993), "Political systems and legitimacy", *Dialogue*, № 4, pp. 45–49.

10. Tsyhankov, A. P. (1995), *Modern political regimes: structure, typology, dynamics*, Interpraks, Moscow.